

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

РЕЦЕНЗИЯ

От: *проф. д.с.н. Теменуга Ракаджийска,
Катедра „Икономическа социология” - УНСС
Научна специалност - социология*

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен **„доктор“** по професионално направление 3.1. *”Социология, антропология и науки за културата”*

Автор на дисертационния труд: *Димитър Дончев Кацарски*
Тема на дисертационния труд: *Playing for a living: онлайн покерът и покер професионализъмът в България, 2001-2015*

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд, съгласно заповед на ректора на СУ”Св. Кл. Охридски” за утвърждаване на състава на научното жури № РД 38-102 / 13.02.2019 г.

1. Информация за дисертанта

Дисертантът се е обучавал по докторска програма към *катедра”Социология”*, *зачислен със заповед* на ректора на СУ № РД20-194/23.01.2015 г. по *научна специалност* 3.1. Социология. Обучението е осъществено в *редовна* форма през периода 01.02.2015-01.02.2018. Докторант Димитър Кацарски има бакалавърска степен по социология от катедра „Социология” – 2012, при СУ и магистърска степен по „Културна антропология” - 2014. Изпълнявал е функциите на медиен наблюдател в OSCE и ODIHR, както и анкетъор към социологическа и маркетингова агенция „Афис”. Владее английски език на професионално ниво; добре испански, а словенски и руски езици ползва, което му позволява да се запознае с редица автори, публикували на английски език и добре да осмисли техните идеи.

2. Обща характеристика на представения дисертационен труд

Представеният за защита дисертационен труд е в обем на 286 стандартни машинописни страници, като изложението е структурирано основно в пет части и заключение. Във въведението авторът е представил предмета на своето изследване,

формулиран като „феномена – „покер професионалист““ (с. 7), целите и задачите, които си е поставил. Основната цел, така както е формулирана, е да се търси отговор на въпросите: „съществува ли покер професионализъмът у нас: доколко е разпространен, кои са индикаторите някой да е или да не е професионалист, сред кои социални групи се очаква да е най-разпространен, какви типове играчи на покер могат да се обособят? Възможен ли е „покер професионалистът“ и ако да, кое го прави възможен?“ (с.7-8).

Анализът фиксира пет изследователски полета – техническите основания за професионализация, профил на покер-професионалиста, и взаимоотношенията на покер професионалиста съответно с обществото, държавата и покер обществото. Основната хипотеза е отнесена към процеса на институционализация на онлайн покер професионализма. За съжаление остава неексплицирана в явен вид докторската теза на автора, което ако беше направено, според мен, би концентрирало вниманието му не толкова върху профила на онлайн покер професионалиста, колкото върху процеса на институционализация, който е изключително интересен от гледна точка на социологическия анализ, особено сега в епохата на почти повсеместна и цялостна виртуализация и на личния, и на обществения живот (ако изобщо имаме основание да говорим за обществен живот в конвенционалния смисъл на това понятие във виртуалното пространство).

Представената методология е съсредоточена върху методиката на проведеното емпирично изследване на покер професионализма на територията на България. Още тук искам да отбележа, че изложението на представения труд е подчинено на стриктно спазвана от началото до края на изложението авторова логика, която от своя страна следва поставената от автора цел да обоснове наличието на онлайн покер професионалисти през изследвания времеви период. Едно по-детайлно структуриране на съдържанието на отделните глави (в параграфи) би повишили както качеството на предлагания текст, така и възприемаемостта му от читателя, а и биха се избегнали „безкрайните“ отпращания към по-следващо изложение и повторенията в текста, които не са малко.

Както вече посочих в епохата на дигитализация на всекидневния живот става изключително важно изследването на начина, по който протича институционализацията на онлайн извършваните дейности и особено тези от тях,

които се превръщат в основен източник на доход. Мрежовата дигитална икономика се развива в рамките на една технологична инфраструктура, която позволява, съзнателно или не, да се пренебрегват познатите от модерността изисквания за легалност на дейността и така всяка дейност, реализирана чрез тази технология има възможността да преминава в една или друга степен в руслото на това, което сега наричаме „сенчеста” или дори в руслото на „криминалната” икономика. Така че безспорността на актуализацията на избраната за анализ тема, според мен, не подлежи на дискусия.

За реализацията на замисъла на дисертационния труд докторантът е посочил като използвани¹⁴⁵ литературни източника, от които 12 на кирилица, 106 на латиница и 27 онлайн сайта. Приложената библиографска справка на цитираната литература би могла да бъде прецизира в оформлението (за да се избегне съществуващото сега макар и рядко дублиране на литературни източници, а автори, цитирани в текста и ненамерили място в нея, да бъдат отразени), но като цяло показва добрата информираност на докторант Димитър Кацарски по разработваните проблеми.

3. Оценка на получените научни и научно-приложни резултати

Дисертацията има оригинален характер и е посветена на слабо изследван проблем. Пълноценно е реализирана поставената цел. В текста личи ярък оригинален авторов почерк. Изпълнени са успешно формулираните изследователски задачи. Верифицирани са предварителните хипотези на дисертационното изследване. Прави добро впечатление способността на автора да систематизира и критично да оценява разнообразни теоретични концепции и методически подходи за разбиране, обяснение, изследване на феномена онлайн покер професионализъм. Аналитичната работа в дисертацията е извършена върху богата емпирична основа.

За да постигне поставените пред анализа цели докторант Димитър Кацарски разработва теоретична рамка, в която въвежда различни фундаментални категории от социалните науки като „обект”, „собственост”, „държава”, „пари”, „игра”, „дейност”, „труд”, „работа”, „професионализъм”, всяка една от които може да бъде обект на самостоятелна дисертация. Неговият теоретичен анализ е подчинен на задачата да търси „оперативно понятие за „игра”, което да служи за целите на текста” (с.49). За да намери максимално коректна дефиниция за игра, той разгръща своя анализ в историческа и културна перспектива. Опорните точки на автора в тези търсения са

достиженията на автори като Сътън-Смит, Кайоа и Хьойзинха, но те са пречупени през критичния му поглед. Д. Кацарски се опитва да разреши поставения въпрос чрез разрешаване на дилемата „игрови свят – действителен свят”. Според него „игровият свят не е насочен към овладяване на действителността”(с 66), поради което не е действителен. В разделението между игра и не-игра стои „вярването”, интерпретирано по М. Вебер. Като оперативно определение за игра авторът приема следното: „Игра“ е умишленото (волевото) пречупване на действителността, такава каквато индивидът я възприема в своите вярвания, чрез което допълнително се надграждат въображаеми качества и смисли на различни реално съществуващи обекти. По този начин се създава паралелен игрови свят със собствена логика и смисъл.” (с69).

Намирам за стойностен опит, чрез който такива фундаментални категории на социално-икономическа наука като пари и собственост са разгърнати като проява на обществени отношения. Но определено, според мен, аналитичната работа щеше да спечели, ако авторът познаваше в дълбочина и разчиташе повече на анализите на К. Маркс, М. Вебер и Ф. Бродел по отношение на тези категории. Това щеше да му позволи да избегне своего рода тавтологичността в обяснението на парите с функцията „паричност”.

Интересен е и опитът да се тълкува понятието труд от субективна и обективна гледни точки, направен при изясняването на понятието „професионализъм (с. 96 – 103), но струва ми се, че именно тук линията на анализ по отношение на разкриване на съдържанието на използваните категории като социални отношения прекъсва. Докторантът, явно повлиян от системите на релевантност на Шютц, свежда трудовата характеристика на дейността до нейното субективно разпознаване от различни индивиди, като че ли „забравяйки”, че Шютц ги отнася само до системата на човешкото познание за света, а не за самата реалност. За това вероятно е допринесло и придържането към дефинициите на ILO, които обаче често са съобразени с чисто практически цели и поради това не винаги са теоретично обосновани. (В случая с дефиницията за работа, целта е да се намали относителният дял на статистически отчитаните безработни.)

Съблюдавайки линията на своя анализ - да търси основанията (теоретически и практически) за професионализацията на онлайн покер играчите, авторът сочи

критерии за професионализация и на базата на тези критерии разработва типология на онлайн покер „професионалните“ играчи, като освен чисто количествения критерий за размер на спечелените доходи, въвежда и още един качествен, свързан с реалния социален статус на онлайн играчите и диференцира тези, които са спонсорирани и които според него „съставляват сегмент, при който може да се говори официално за професия“ (с.204). Това, което е изключително ценно в анализа е разграничението, което Д. Кацарски прави на допълнителния момент в тяхната „професионализация“. Става дума не толкова за тяхната покер игра, „колкото фактът, че генерират интерес и създават определена форма на зрелище“ (с. 205).

Фактът, че докторантът осъществява събирането на емпирични данни освен чрез дълбочинни интервюта и въпросник, и чрез своеобразно включено наблюдение (самият той е посочил, че е играл шест години вероятно в позицията на професионалист) му помага много по отношение на опознаването в дълбочина на същността на играта и профила на онлайн покер професионалистите и при общуването с конкретните респонденти. От друга страна, това му позволява да рамкира с известно приближение реалната картина на онлайн покер пространството в страната, използвайки вторичен анализ на данни от различни изследвания, проведени от други автори и коректно интерпретирани от докторанта.

На базата на изработения от Д. Кацарски инструментариум за събирането на емпирични данни за изготвяне на профила на онлайн покер професионалистите на българска територия, чрез сравнителен анализ на мотивацията и реализираните ползи от играта, той прави и важния извод за разминаването между представата за и самата реалност на практиката на онлайн покер играча. Установява и известно разминаване между индикаторите, на които се позовават покер играчите в тяхното всекидневно разбиране за професионализъм от теоретично изведените.

Поставянето на въпроса за институционализацията на онлайн покер играта, макар и не в центъра на анализа, е вече определен резултат от научно-практическа гледна точка.

Ако трябва да се даде една обобщаваща оценка на труда, трябва да се синтезира, че дефинираните цели и задачи са изпълнени, а получените резултати определено са защитими. Дефинираните хипотези се проверяват чрез набор от

конвенционални и неконвенционални за социологическия анализ изследователски техники, подходящи за обекта на конкретния анализ. Основната хипотеза е потвърдена от очертаването на контурите на този непубличен „невидим“ от погледа на обществото и държавата социален слой на покер професионалния онлайн играч, който в повечето случаи е високо образован, интелигентен и най-вече държащ на собствената си свобода по отношение на дейността си субект, през чиито ръце минават потоци от значими доходи, оставащи незабелязани от държавните институции.

В някои аспекти съдържанието натрапва у читателя една несъзнателно търсена асоциация с Жан-Франсоа Лиотар и неговата книга „Посмодерното обяснено за деца“. Разбира се не, защото докторантът е целял този ефект или е на нивото на Лиотар, но ако трябва да дам кратко определение на текста бих казала, че това е една постмодерна „приказка“ за онлайн покер професионализма с привкус на модернистичен „голям разказ“. Текстът изисква търпеливо четене и рефлексия, защото авторът чрез изложението си ни представя собствената си мисловна еволюция.

Представената интерпретация на получените емпирични резултати е коректна. Текстът на дисертацията доказва, че основната цел на докторантурата е постигната – Димитър Кацаров показва способност да работи самостоятелно в търсене на решения на изследователски въпроси и умения за теоретично мислене.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Определено приносите в предложеното съдържание на дисертационния труд водят до обогатяване на наличното знание в тематизираната предметна област, а именно онлайн игровите дейности конкретно в случая онлайн покер играта. Предложена е теоретико-методологическа рамка за изследване на феномена.

В своята самооценка на приносите в представения за защита труд докторант Димитър Кацарски е заложил на научно-приложния и практико-приложния характер на приносите в неговата разработка, доколкото са очертани особеностите на покер играта, които могат да послужат като основа за по-ефективна регулация от страна на държавните институции. Дисертантът предлага да бъде осъществена динамична регулация върху истинските пазарни субекти в това поле, а именно, покер сайтовете. Щеше да бъде съществен принос, ако дисертантът беше задал и конкретни параметри

както за динамична регулация, така и за различните държавни действия по отношение на отчетността на покер играчите.

Докторантът акцентира своя принос по отношение на провокиране на бъдещ изследователски интерес към повдигнатите в дисертацията проблеми, свързан с надграждането на характеристиките на онлайн покера и процеса на неговото институционализиране, по отношение на осветления от проведения в дисертацията анализ невидим слой от нов тип онлайн професионалисти, чиято качествена специфика е теоретически обоснована и емпирично изследвана. Това са покер играчи, които се вписват в новата реалност на дигиталната икономика и с необходимост налагат нов подход при тяхното изследване.

Чрез разкриване на логиката и параметрите на играта, авторът реализира „заложената“ провокация към съществуващите обществени стереотипи за възприемане на покер играта преди всичко като хазарт.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

Димитър Кацарски е посочил три публикации по темата на дисертацията, като всичките са в академични издания – сборник от докторантски форум на СУ; Годишник на СУ и академичното списание „Социологически проблеми” издание на ИИОЗ – БАН. Като най-значима от тях считам публикацията *„Движещата сила зад парите: анализ на връзката между „собственост“, „държава“ и „пари“* (2018), предоставена за печат в реномираното академично специализирано списание „Социологически проблеми”.

Едната *„Онлайн покерът: хазарт, игра за забавление или метод за генериране на постоянни доходи”* (2015) е достъпна и онлайн на адрес: < <http://phls.uni-sofia.bg/documents/articles/1493/ForumStudentsFF.pdf> > е и предоставена за печат в Университетското издателство на СУ, а другата *„Сблъсъкът между „реалното“ и „не-реалното“: теоретична разработка на понятието за „игра“* (2016) е отпечатана в Годишник на Софийски Университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Книга докторанти, Vol. 1: 282-294.

Посочените публикации показват достатъчна степен на отразяване в публичното пространство на академичната общност на теоретичните дирения на автора и постигнатите от него резултати.

6. Оценка на автореферата

Макар и синтезирано авторефератът представя ясно, точно и аргументирано изследователските позиции, авторовата логика и постигнатите резултати при изследването на феномена – онлайн покер професионализъм, реализирани в дисертационния труд.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

Предложеният за защита дисертационен труд провокира читателя за много размисли по повод разглежданите теоретически и практически проблеми и въпроси, но в това аз намирам и неговата реална стойност. Разбира се, както към всеки интелектуален продукт и към този, независимо от (а понякога именно поради) достойнствата му, могат да се отправят редица критични бележки, препоръки за бъдеща работа и въпроси. Ще се спра на някои от тях, които за мен са от особена важност като правя уговорката, че към всеки проблем всеки изследовател подхожда от „своята камбанария”, т.е. от своята гледна точка и все пак струва ми има такива, които не могат да не предизвикат дискусия.

1. В очертаната от Д. Кацарски логическа верига на изграждане на теоретичната рамка на анализа, анализът би бил много по-плодотворен и биха се избегнали редица дискуссионни твърдения, ако за логическо начало на анализа бе прието не понятието за игра, а по-общото понятие човешка дейност. Тръгвайки от спецификата ѝ, можеше да се стигне до нейните две форми на съществуване като самодейност и отчуждена дейност (труд) и тогава играта да се отнесе към първата, а втората да се свърже с публично организирани дейности, т.е. институционализираните дейности. Така нямаше да се стига до обявяване на играта за недействителен свят (с.63), защото това че е игрова дейност не я прави по-малко действителна от институционализираните дейности (тя също може да бъде насочена към овладяване на действителността особено в процеса на социализация на децата, този факт е от особено значение), а понятието работа щеше да си намери тълкуванието, което му дава науката физика – конкретно проявено усилие, т.е. усилията се свързват със съдържанието на конкретно

осъществяваната дейност. Развитата от дисертанта логика и обяснението, което дава за понятието „работа” води според мен до логичния извод, че то може да бъде съотнесено към конкретното съдържание на дейността, но такъв не е направен. Ако беше осъществена такава линия на анализа, нямаше да се стигне до парадокса да се обявява „миенето на зъбите” за труд (с.102).

2. Едва, когато пазарът се конституира като универсален регулатор на човешките дейности през епохата на модерността, се конституира и абстракцията „пари” като универсален носител на разменна стойност. Дотогава парите са възприемани като обекти с реална потребителна стойност. Основната функция на универсалните пари е именно да служат като средство за придобиване на имуществени права. От такава гледна точка, подлежи на проверка тезата на докторанта, че парите са средство за съществуването на покера (с.74 и следващи). Както самият той е посочил по-нататък в текста и покерът като всяка игра може да се играе с и без наличието на пари (с.144 и др.), т.е. те не са средство, а цел на играта. Като се вземе предвид и факта, че всяка игра може да се играе „за пари”, т.е. игровата форма да се превърне в хазарт, не става ясна отграничената специфика на покер играта. Според мен онлайн покерът не се отличава съществено в своята абстрактна същност на игра от другите онлайн игри, при които геймърите професионалисти също могат да печелят и някои от тях печелят много пари, т.е. имат регулярен доход.
3. Действителният покер пазар се конституира между различните сайтове, както сочи и авторът, но не между играчите. Техните отношения биха се установили на пазарен (конкурентен) принцип, ако възможността за влизане в играта е ограничена, но в представения текст такава възможност не е открояна (може би тя се реализира само между изключително малкият сегмент на спонсорирани онлайн покер професионалисти?).
4. Логиката за очертаване на статистическите граници на онлайн покер полето на българска територия, поне за мен звучи доста объркващо при непрекъснатото припластяване на мерните единици – относителен дял от

населението; относителен дял от интернет потребителите, относителен дял от домакинствата, имащи достъп до интернет пространството (особено като се има предвид, че имането на достъп и потребяването на каквото и да е, са различни неща).

В много случаи текстът се нуждае от стилистични корекции – например, в голямата част на текста се среща „анализ на вторични данни” и едва на с. 154 се появява правилния термин „вторичен анализ на данни”; на много места в текста, когато става въпрос за генериране на доход от онлайн покер професионалистите се говори за генериран капитал; също на различни места се среща използването на термините легалност и легитимност като синоними, чиито обем, разбира се, в голяма степен може да се припластява, но все пак в съдържанието има известна разлика, поради което и в реалната човешка практика можем да открием легални, но нелегитимни феномени и обратно. Според мен, текстът би спечелил, ако текстовете обясняващи същността и историята на покер играта, като и прехвърлянето ѝ в онлайн пространството, бяха изнесени в приложения. Това би позволило концентрирането на текста около основните теоретични и практико-приложни изследвани проблеми.

Феноменологичният оттенък на анализа поражда и редица конкретни въпроси към съдържанието на труда като някои от тях са:

1. Ако времето, с което разполага един покер играч, може да се разделя на „време за живот” и „време за покер”, както е според автора, то как да се интерпретира времето на покер професионалиста (а и на всеки друг професионалист) – вероятно, че през времето през което играе покер играчът не живее?
2. Какви са основанията на автора да извежда статистически корелации от емпиричните данни получени чрез отворени въпроси след като се знае, че при отворените въпроси (както и самият автор констатира) различните респонденти влагат различно съдържание в употребените от тях понятия?
3. Ако културата на едно общество определя неговите ценности, то тогава какво е културата? Доколкото ми е известно независимо от огромното разнообразие при обяснение на културата няма автор (или поне на мен не ми е известен), който не тръгва именно от ценностите като неин компонент.

8. Заключение

Въз основа на посочените достойнства на дисертацията и творческите постижения на автора, отчитайки широките му познания по разработената тема, демонстрираните възможности и умения за самостоятелно провеждане на емпирични изследвания и за задълбочен анализ, както и неговите приноси, независимо от направените критични бележки, считам, че дисертацията покрива критериите за придобиване на степента „доктор“, както по отношение на нейната образователна, така и по отношение на научната ѝ стойност.

Като имам предвид всичко изложено дотук за представения дисертационен труд и обстоятелството, че докторант Димитър Дончев Кацарски отговаря на всички процедурни изисквания, посочени в ЗРАСРБ и Правилника на СУ относно присъждането на ОНС „доктор“, препоръчвам на членовете на Научното жури, назначено със заповед № РД 38-102 / 13.02.2019 г. на ректора на СУ „Климент Охридски“, единодушно да присъдят образователната и научна степен „доктор по социология“ шифър 05.11.01. на докторант *Димитър Дончев Кацарски* за дисертационния труд *„Playing for a living: онлайн покерът и покер професионализмът в България, 2001-2015“*

10.04.2019 г

Подпис: .....

София